گێڕانەوەی نوێکارانە و پێکهاتەی هونەری لە ڕۆمانی کوردیدا

خوێندنەوەی گرەوی بەختی هەڵاڵەی عەتا نەهایی

د. بەختیار سەجادی- بریتانیا

پێشەکی

عەتا نەهایی تاکو ئێستا سێ ڕۆمانی نووسیوە: گوڵی شۆڕان (١٩٩٨)، باڵندەکانی دەم با (٢٠٠٢)، گرەوی بەختی هەڵاڵە (٢٠٠٨). من یەکەم جارە لە سەر بەرهەمێکی ئەم نووسەرە بنووسم و هۆیەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە هەست بە جیاوازییەک دەکەم لە نێوان ئەم ڕۆمانە و بەرهەمەکانی تری ئەم نووسەرەدا. پێش ئەوەی هەوڵ بدەم لایەن و تەکنیکە جیاجیاکانی ئەم ڕۆمانە، تایبەتمەندییە بەرچاوەکانی و نوێکارییەکانی لە گێڕانەوە و داڕشتنی پێکهاتەی ڕۆمانەکەدا بخەمە ڕوو، سەرەتا ئەبێ باس لەوە بکەم بۆچی لەسەر ئەم ڕۆمانە دەنووسم و لەسەر ئەو دوو ڕۆمانەکەی تری ئەم نووسەرە نەمنووسیوە.

لەم ڕۆمانەدا هەر کەسایەتییە و لەحنی جیاوازی خۆی هەیە و ئەمەش پێچەوانەی تایبەتمەندیی زاڵی ڕۆمانی کوردییە

ئەگەرچی ڕۆمانی گوڵی شۆڕان چ لە باری شێواز و چ لە رووی گێڕانەوەوە زیاتر بە ڕۆمانێکی ریالیستی دادەنرێ، بەڵام کەسایەتییەکانی ئەم ڕۆمانە بۆ من ریالیستی نایەنە بەرچاو. هەرچەند ڕۆمانی گوڵی شۆران چەندین کەسایەتی لەخۆ گرتووە، بەڵام من زیاتر تەنیا لاس و هەندێ جاریش دایکی لاس لەم ڕۆمانەدا دەبینم. هەڵسوکەتی دایکی لاس، کوڕەکەی لاس و تەنانەت براکەشی و شێوەی رووبەڕووبوونەوەیان لەگەڵ لاس بۆ من ریالیستی نایەنە بەرچاو. ئەم وتەیە بەو مانایە نییە کە من لایەنگری ئەدەبی ریالیستیم، بەڵام مادام بەرهەمێک ئوسلووبی گێڕانەوەکەی ریالیستی بوو، پێویستە کەسایەتی پەروەراندنەکەشی، لانی کەم لە هەڵسوکەتی کەسایەتییەکاندا، ریالیستی بێ. ڕەنگە هۆی ئەم تایبەتمەندییە بگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە کەڵکەڵەی سەرەکیی نووسەر لەم ڕۆمانەدا کەسایەتی و بەسەرهاتی لاس بووە و ئەمەش بە شێوەیەک کە ئەم ڕۆمانە بۆ من زیاتر وەک بەرجەستەکردنەوەیەکی ڕۆمانتیکی و حەماسیی کەسایەتیی لاس دێتە بەرچاو. هەر ئەم کەڵکەڵەیەش وای کردووە کە نووسەر سەرنجێکی ئەوتۆ نەداتە لایەنە هونەرییەکانی تری ڕۆمانەکە. بەبڕوای من، گوڵی شۆڕان ناخی کەسایەتییەکان بە وردی و بە تەواوی ناخاتە ڕوو. لە لایەکی تریشەوە، کەشوهەوای ڕۆمانی گوڵی شۆڕان لەجیاتی ئەوەی ڕێخۆشکەر بێ لە پێناو تێگەیشتنی زیاتری ڕووداوەکان و ئاگادارکردنەوەی خوێنەر لە بارودۆخی ناو ڕۆمانەکە، بە شێوەیەک خراوەتە ڕوو کە بۆ خوێنەرێکی وەکو من ئەڵێی تەمێکە و باڵی بەسەر ڕۆمانەکەدا داکێشاوە و ڕووداوەکان لێڵ دەکات. هەر کاتێک بیر لە گوڵی شۆڕان دەکەمەوە، خێرا کەشوهەوایەکی نادیار لە بەرچاوم وێنا دەکرێ و کۆمەڵگەیەک دەبینم کە تەنیا یەک دوو کەسی تێدایە و ئەڵێی هەموو کەسایەتییەکانی تری ئەو کۆمەڵگەیە بێدەنگ و بێ سەروسیمان. لەم ڕۆمانەدا من تەنیا لاس و بەسەرهاتی تاڵی لاس و بێڕەحمی و ئاکامە نەخوازراوەکانی کۆمەڵێ ڕووداوی سیاسی و کۆمەڵایەتی دەبینم بەبێ ئەوەی ڕۆمانەکە ئەو ڕووداوانە بۆ منی خوێنەر بە شێوەیەکی دراماتیک و ناڕاستەوخۆ و بەڵام ڕاچڵەکێنەر بخاتە ڕوو.

ڕۆمانی باڵندەکانی دەم با، بەڵام، لە سێ ڕووەوە نوێکاریی تێدا بوو: یەکەم، لە باری تەکنیکی گێڕانەوەوە کە بە نوێکارییەک لە ڕۆمانی کوردیدا دەژمێردرێ؛ دووەم، لە ڕووی هەوڵدان بۆ خولقاندنی شوێنکاتێکی مۆدێرن لە ڕێگەی ئاماژەدان بە هەندێ توخمی هاوچەرخ؛ سێیەم، بەهۆی هەوڵدان بۆ نواندنەوە و تاقیکردنەوەی لەحنی ئەو کەسایەتییانەی ڕۆمانی کوردی پێشتر ئاوڕی لێ نەدابوونەوە. بەڵام سەرەڕای ئەم سێ تایبەتمەندییە نوێکارانە و ئەرێیانە، هەست دەکەم باڵندەکانی دەم با تا ڕادەیەک جۆرە خامی و پێنەگەیشتووییەکی پێوە دیارە. ئەم ڕۆمانە، کە کەشوهەوا و شوێنکاتەکەی یەکسەر لە ڕۆمانی یەکەم جیاوازە، هەندێ هەوڵ بۆ خوێندنەوەی دەروونناسانەی کەسایەتییەکانیشی تێدایە. باڵندەکانی دەم با مێرمنداڵێکە کە تا ڕادەیەک بە تەواوی ئاگاداری تەکنیکەکانی گێڕانەوەیە؛ بەڵام لەبەر گرنگی نەدان بە بنەما و پێکهاتەی گێڕانەوەکە تەکنیکەکانیش بەتەنیا ماون و توانای خۆدەرخستنیان لێ سەندراوەتەوە.

هەر کاتێک بیر لە گوڵی شۆڕان دەکەمەوە، خێرا کەشوهەوایەکی نادیار لە بەرچاوم وێنا دەکرێ و کۆمەڵگەیەک دەبینم کە تەنیا یەک دوو کەسی تێدایە و ئەڵێی هەموو کەسایەتییەکانی تری ئەو کۆمەڵگەیە بێدەنگ و بێ سەروسیمان

بەڵام کاتێ ڕۆمانی گرەوی بەختی هەڵاڵەم خوێندەوە، هەستم کرد کە ئەم ڕۆمانە لە یەکەم خۆنواندنیدا ڕۆمانیکی پێگەیشتووە. جیاوازییەکی زۆر لە نێوان ئەم ڕۆمانە و دوو ڕۆمانەکەی تری عەتا نەهایی لە ئارادایە. پاش خوێندنەوەی ئەم ڕۆمانە من بەو قەناعەتە گەیشتم کە ڕۆمانی کوردی لە گەشەکردندایە و ئێستاکە ئیتر خوێنەر دەتوانێ تام و چێژ لە خوێندنەوەی ڕۆمانی کوردی وەربگرێت. ئەم ڕۆمانەی عەتا نەهایی بۆ من یەکەم ڕۆمانی کوردییە کە پرۆسەی خوێندنەوەکەی وەکو پرۆسەی خوێندنەوەی بەرهەمێکی ئەدەبیی کلاسیک وابوو (کلاسیک نەک نە مانای کۆن، بەڵکو بە مانای ئەو بەرهەمەی هەر زوو پاش دەرچوونی دەتوانێ خوێنەر لە بایەخی بەردەوامی خۆی ئاگادار بکاتەوە). گرەوی بەختی هەڵاڵە، لە بەر ئەو هۆیانەی لەم وتارەدا باسیان دەکەم، بەرهەمێکە بە تەواوی دەسەڵاتی سەرنجڕاکێشی عەتا نەهایی لە نووسینی ڕۆماندا دەردەخات، ئەو دەسەڵاتەی لە دوو ڕۆمانە پێشووەکەیدا بە تەواوی دەرنەکەوت.

تایبەتمەندییەکان و نوێکارییەکان:

١. لەحنی جیاوازی کەسایەتییەکان:

با بە لەحنەوە دەست پێبکەین. سەرنجدان بە چۆنیەتیی نواندنەوەی لەحنی کەسایەتییەکان نەک هەر لە ڕۆماندا بەڵکو لە چەشنە ئەدەبییەکانی تردا وەک شیعر و شانۆنامە یەکێکە لە پێداویستییە سەرەکییەکانی ئەدەبی کوردیی هاوچەرخ. کاتی وا هەیە ڕۆمانێکی کوردی دەخوێنینەوە کە تێیدا هەموو کەسایەتییەکان بە یەک لەحن قسە ئەکەن کەچی لە ژیانی ڕۆژانەماندا هەر کەسایەتییەو لەحنی خۆی هەیە. ئایا ئەمە پیشاندەری ئەوە نییە کە ڕادەی وردبوونەوەی زۆربەی نووسەرانی کورد لە کەسایەتییەکانی ناو بەرهەمەکان هێشتا نەگەیشتووەتە ئەو ئاستەی ئەرەستوو بیست و چوار سەدە لەمەوبەر باسی لێوە کردووە؟ ئایا یەکێک لە پێشمەرجە سەرەکییەکانی بەرهەمێکی ئەدەبی بریتی نییە لەوەی کە سیما دیارەکانی ژیانی ڕۆژانەمان بۆ بنوێنێتەوە؟ ئایا نواندنەوەی لەحنی کەسایەتییەکان یەکێک نییە لە تایبەتمەندییەکانی ڕۆمان؟ دەرخستنی لەحنی کەسایەتییەکان یەکێکە لە کارە هەرە سەختەکان بۆ هەر نووسەرێک. نووسەر بۆ نواندنەوەی لەحنی کەسایەتییەک پێویستی بە بەکارهێنانی زمانێکی پڕ لە ئیماژ

لەحنی کەسایەتییەکانی زۆربەی رۆمانە کوردییەکان لە یەك ئەچن!

هەیە کە تێیدا وێنە دیداری و بیستەنییەکان بە شێوەیەک دادەنرێن کە ئەقڵی ئەو کەسایەتییەش هەر بە هەمان شێوە بەکاریان ئەهێنێ. هەروەهاش، بە مەبەستی دەرخستنی لەحنی جیاوازای کەسایەتییەک پێویستە رستەسازی و نواندنەوەی قسە و بیرکردنەوەکانی ئەو کەسایەتییە بە شێوەیەک بێ کە دەقاودەق پیشاندەری جۆری قسە و بیرکردنەوەکانی ئەو کەسایەتییە بێ.

لەم رۆمانەدا هەر کەسایەتییە و لەحنی جیاوازی خۆی هەیە و ئەمەش پێچەوانەی تایبەتمەندیی زاڵی رۆمانی کوردییە، کە تێیاندا هەموو کەسایەتییەکان بە یەک لەحن قسە ئەکەن. لەحنی کەسایەتییەکانی زۆربەی رۆمانە کوردییەکان لە یەک ئەچن! یەکێک لە رێگەکانی گێڕانەوەی دراماتیک لە رۆماندا بریتییە لە بایەخدانان بۆ چۆنیەتیی گێڕانەوەی لەحنی کەسایەتییەکان. لە زۆربەی بەرهەمە چیرۆکییەکانی ئەدەبی کوردیدا زۆربەی کەسایەتییەکان یەک لەحنیان هەیە. با بە هەڵەدا نەچین، زۆربەی کەسایەتییەکان یەک لەحنیان نییە، بەڵکو ناکارامەیی نووسەرەکە وا لە خوێنەر دەکا هەست بە وێکچوویی لەحنی کەسایەتییە جیاوازەکان بکات. ئەگەر رۆمان یەکێکە لەو هەوڵانەی بۆ نواندنەوە و وردبوونەوە و سەرنجدان بە کەسایەتیی جیاوازی کەسایەتییەکان، ئەوا ئەم هەوڵە لە رێگەی پیشاندانی لەحنی جیاوازی ئەو کەسایەتییانەوە بە ئەنجام دەگات.

لە زۆربەی دیالۆگەکانی رۆمانی گرەوی بەختی هەڵاڵەدا نواندنەوەی لەحنی جیاوازی کەسایەتییەکان رەچاو کراوە. بۆ نموونە، لە دیالۆگی نێوان هەڵاڵە و رەعنادا (ل. ٩-١١٨) لەحنی جیاوازی ئەم دوو کەسایەتییە بە ئاشکرایی پیشاندراوە بە شێوەیەک کە دیارە هەڵاڵە لە قسەکردنیدا لەگەڵ رەعنا سەرەتا بە لەحنێکی تەوساوی و تەنانەت رەخنەگرانە، بەڵام بەوپەڕی رێزەوە دەست دەکاتە ئاخاوتن لەگەڵ رەعنادا؛ لە کۆتایی ئەم دیالۆگەدا لەحنەکەی دەگۆڕدرێ و دەبێتە لەحنێکی پڕ لە بەزەیی بۆ ئەو هەلومەرجەی رەعنای تێدایە و لە سەرتاسەری دیالۆگەکەشدا ناخودئاگای هەڵاڵەمان بۆ دەردەکەوێ کە هاوکات وەکو ڕکابەرێک سەیری رەعنا دەکات، ڕکابەر هەم بۆ دایکی و هەم بۆ خۆی، چونکە باوکی لەڕادەبەدەر خۆشئەوێ. لە لایەکی ترەوە، هەر لەم وتووێژەدا گەرچی رەعنا کەم قسە دەکات، بەڵام هەر لە رێگەی ئەو دوو سێ رستەیەی رەعنا دەریان دەبڕێ خوێنەر دەتوانێ لە ناخی پڕ لە کیشە و خۆزگەی رەعنا تێبگات. گەرچی رەعنا کەم قسە دەکات، بەڵام نواندنەوەی ئەو بارودۆخەی رەعنای تێدایە و نواندنەوەی دەقی قسە کورتەکانی رەعنا لە وەها کەشوهەوایەکدا وا لە خوێنەر دەکا بە تەواوی لە لەحنی قسەکانی رەعنا تێبگات، ئەویش بە شێوەیەک کە خوێنەر هەست دەکات رەعنا کەسایەتییەک نییە لە ناو رۆمانەکەدا بەڵکو ئافرەتێکە لە پاڵ خوێنەر دانیشتووە و دەگری و بە دەگمەن قسە دەکات، کەچی خوێنەر بە تەواوی لە کێشە و خۆزگەکانی تێدەگات. هەروەهاش، لە دواهەمین وتووێژی نێوان هەڵاڵە و گێڕەوەدا لەحنی ماندوو، ئارام، پچڕپچڕ و بەڵام پڕ لە خۆشەویستی و رێزی هەڵاڵە دەردەکەوێ. ئەم وتووێژە ئارەزووی هەڵاڵە و خۆئامادەکردنی بۆ وەدەستهێنانی ژیانێکی ئارامی پاش ئەو کێشانە پیشان دەدات، کەچی راست بە پێچەوانەوە و بێ ئەوەی ئاگای لێ بێ،

ئەگەر رۆمان یەکێکە لەو هەوڵانەی بۆ نواندنەوە و وردبوونەوە و سەرنجدان بە کەسایەتیی جیاوازی کەسایەتییەکان، ئەوا ئەم هەوڵە لە رێگەی پیشاندانی لەحنی جیاوازی ئەو کەسایەتییانەوە بە ئەنجام دەگات

هەر هەمان رۆژ شێرزاد پەلاماری بۆ دەبات و هەوڵی کوشتنی دەدات:

گوتی: «ببوورن درەنگ دەرکەم کردەوە. خەریک بووم ئارەزووم ئامادە دەکرد کە بیبەم بۆ باخچەی ساوایان.»

خەواڵوو بوو. دیار بوو بە ناچاری لە ناو جێگەکەی هاتۆتە دەر.

گوتی: «دوێشەو درەنگ خەوتم. سەعاتێک، رەنگە دوو سەعاتیش پاش رۆشتنی تۆ و...»

گوتی: «کە ئارەزووم برد، خۆم دەگەڕێمەوە و دیسان دەخەومەوە.»

گوتم: «ئەگەر کاری دەرەوەت نییە و تەنیا لە بەر ئارەزوو دەچی، هەر ئێستا برۆ بخەوەرەوە، من ئارەزوو دەبەم.»

زەردەخەنەکەیم بە زەردەخەنە وەڵام دایەوە و میهرەبانیەکەیم بە میهرەبانی، ئەوەندەی کە دەمزانی.

گوتی: «عەزییەت نییە؟» (ل. ٣٢٥)

ئەگەر بە وردی سەرنج بدەینە ئەم وتووێژە، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ کە نووسەر بە دووبارە کردنەوەی «[هەڵاڵە] گوتی» لە لایەکەوە باری دەروونیی هەڵاڵەمان بۆ دەخاتە روو و لە لایەکی تریشەوە تاسە، خۆشەویستی و حەسرەتی گێڕەوە دەنوێنێتەوە. هەروەهاش لەم دیالۆگەدا، لەحنی جیدی و لۆژیکی و پڕ لە هاوسۆزی و هەستی یارمەتیدانی دوکتۆر سەعید دەردەکەوێ کە جیاوازە لە لەحنی پچڕپچڕ و لە روڵەتدا ئارام، بەڵام لە راستیدا پڕ لە کێشەی هەڵاڵە. هەروەهاش، جۆری رستەسازی لە قسەکانی هەڵاڵەدا جیاوازە لە رستەسازیی قسەکانی گێڕەوەدا.

نموونەکانی تری وردەکاریی نواندنەوەی لەحنی جیاوازی کەسایەتییەکان لەم رۆمانەدا زۆرن وەک وتووێژی نێوان شێرزاد و هەڵاڵە (ل. ٢٠٦) کە تێیدا لەحنی پڕ لە بوغز و تووڕەیی و حەسادەت و خۆبەکەمزانینی شێرزاد لە چاو دوکتۆر سەعید لە پاڵ لەحنی ئارام و ژنانە و پڕ لە سەرسووڕمانی پرسیارەکانی هەڵاڵەدا قوت دەبێتەوە و ئەم دوو لەحنە جیاوازە هەر خێرا لە دوو کەسایەتیی جیاواز ئاگادارمان دەکەنەوە بە شێوەیەک کە ئاستەمە پێکەوە هەڵبکەن و یەکێکیان لەوانەیە لە داهاتوودا کارێکی نائەخلاقی و ناشەرعی و ناپاسایی دەرهەق بەوی تر ئەنجام بدات. یان، لەحنی تووڕە و پڕ لە تیز و توانج و خۆ بە بەرهەق زانینی گوڵاڵە کاتێ روو لە هەڵاڵە دەکات و دەڵێ: «من تێناگەم ئەو شاگرد دەلاکە عاشقی کوێت بووە! سەرگۆنای تیفتیفە دراوت! دەم و لێوی سووری قەیتانیت! چاوی رەش و بەکلت! قژی لوول و پەخش و پەرێشانت!؟» (ل. ١٧٠)

٢. گۆشەنیگا و گێڕەوە:

هەڵبژاردنی چەندین گۆشەنیگا بۆ گێڕانەوەی رووداوەکان و دەرخستنی باری زەینیی کەسایەتییەکان و چۆنیەتیی پێوەندییان لەگەڵ جیهانی ناوەوە و دەوروبەردا یەکێکە لە دەرکەوتەکانی ئاستی هونەریی چیرۆک. لێرەدا نامەوێ وەکو ناو پۆلی زانکۆ باسی جۆرەکان و تایبەتمەندییەکانی گۆشەنیگا جیاجیاکانی گێڕانەوەی چیرۆک بکەم و ئاوڕێکی مێژووییان لێ بدەمەوە، یاخود باسی پێوەندیی جۆری گۆشەنیگای چیرۆک و جیهانبینیی نووسەر و شێوازی بەرهەمەکە بکەم، بەڵام تەنها

به كورتی ئاماژه بۆ ئەوه دەكەم كە هەڵبژاردنی گۆشەنیگای سێیەم كەسی تاكی هەمووشتزان، كە تەنانەت هەر ئێستاكەش لە ئەدەب و تەنانەت فیلمی كوردیدا هەست پێدەكرێ، تەكنیكێكی وەكو كوردی باشوور دەڵێن تەقلیدییە. عەتا نەهایی، بەڵام، لە ڕۆمانی گرەوی بەختی هەڵاڵەدا سوود لەم گۆشەنیگایە نابینێ و لەباتی ئەمە جۆرە گەمەیەک لەگەڵ خوێنەردا دەست پێدەكات كە لە لاپەڕەی ٢٠٢دا تازە بە تازە بۆمان دەردەكەوێ گێڕەوەی چیرۆكەكە كێیە.

ئەگەرچی گێڕەوەی چیرۆكەكە پاش ماوەیەكی زۆر خۆی دەناسێنێ، بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە، كە سەرجەم ڕووداوەكان هەر تەنها لە ڕوانگەی دوكتۆر سەعیدی ڕەحمانی-یەوە دەگێڕدرێنەوە. بۆ نموونە، لە لاپەڕەی ١٢٤دا چیدی گێڕەوەكە دوكتۆر سەعید نییە، بەڵكو سێیەم كەسی تاكە. تێكەڵكردنی گۆشەنیگاكان چ بە مەبەستی پیشاندانی زەینییەتە جیاجیاكانی كەسایەتییەكان و چ بە مەبەستی فرەلایەن و فرەتوێداركردنەوەی چیرۆكەكە لە بنەڕەتدا تەكنیكێكی مۆدیرنیستییە، بەڵام لە ڕۆمانی گرەوی بەختی هەڵاڵەدا لە بەر ئەوەی كە خودی گێڕەوەكە لە كۆتایی ڕۆمانەكەدا بە شێوەیەكی بە دەر لە ڕووداوەكانی ناو ڕۆمانەكە لەگەڵ خوێنەردا دەست دەكات بە قسەكردن و وەكو خودی خوێنەر دەست دەكاتە بیروڕا دەربڕین لە سەر كەسایەتییەكانی ناو ڕۆمانەكە ڕەهەندێكی پۆست مۆدێرنیستیشی داوەتە ئەم ڕۆمانە لە باری تەكنیک و فۆرمەوە. ئەم گەمەیەی نووسەر و گێڕەوە لەگەڵ خوێنەردا كاتێ زیاتر ڕواڵەتێكی سەرنجڕاكێشتر لە خۆی دەگرێ، كە گێڕەوە بە ئاشكرا دەڵێ بۆچی باسی شێرزادی بە تەواوی و بە وردی بۆ نەكردووین. با بە هەڵەدا نەچین. كەم قسەكردن لە سەر شێرزاد بۆ ڕقی گێڕەوە لە شێرزاد -چ وەک ڕكابەر و چ وەک مرۆڤێكی پڕ لە بوغز و حەسادەت- ناگەڕێتەوە، بەڵكو هۆكاری دەرنەخستنی كەسایەتیی شێرزاد بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە كە شێرزاد لە چاو هەڵاڵە خاوەن كەسایەتییەكی ساكارە.

لەم ڕۆمانەدا هەست بە بەكارهێنانی چەندین گۆشەنیگای جیاجیا دەكەین و ئەم تایبەتمەندییەش وا لە ڕۆمانەكە دەكات كە ڕووداوەكان لە چەندین دیدی جیاوازەوە و بۆ چەندین بەردەنگی جیاواز بگێڕدرێنەوە

تەكنیكی دەكارگرتنی دوكتۆر سەعید وەكو گێڕەوەی سەرەكیی ڕۆمانەكە كاتێ زیاتر لە خزمەت فرەلایەنكردنەوەی هونەریی ڕۆمانەكەدا دەردەكەوێ كە هەندێ جار بەردەنگی گێڕەوەكە خوێنەرە و هەندێ جاریش بەردەنگ خودی هەڵاڵەیە. بۆ نموونە، لە یەكەم لاپەڕەكانی ڕۆمانەكەدا ئەمە هەڵاڵەیە كە بەردەنگی گێڕەوەیە:

ئەوە چارەنووسی تۆیە هەڵاڵە، كە خەنجەرێک شاخەوشاخ، شارەوشار و وڵاتەو وڵات شوێنت بكەوێ، تا لێرە، لە ستۆكهۆڵم، لە گەڕەكی فلەمنسبێرگ، نهۆمی چوارەمی باڵەخانەی ژمارە هەژدە لە سنگت بچەقێ. خەنجەرێكی مشتوو كارەبا كە سەری مشتووەكەی سەرە داڵێكی ئاسنی بێ، بە دەندووک و زاری كراوەو، چاوەكانیشی دوو چاڵی ڕەش بن. كێ دەزانێ ئەو خەنجەرە لە كێلانی ئێستا ونبوویدا قەفی پشتێنی چەند نەوە لە پیاوانی وڵاتی بەردی پشكنیوە؟ سنگی چەند نەوە لە ژنانی وڵاتی بارانی هەڵدڕیوە؟ ئەو خەنجەرە ئێستاش دەمەكەی خوێنی لێ دەتكێ هەڵاڵە. (ل٧٠)

گێڕەوە، دوكتۆر سەعید ڕەحمانی، لێرەدا نەک هەر هەستی خۆی بۆ هەڵاڵە لە پێگەی حەزلێكراوێكدا دەردەخات، بەڵكو خەریكە وەكو گێڕەوەیەک باسی

کەسایەتیی هەڵاڵە دەکات بۆ خوێنەر و هەروەهاش بەستێنەکە ئامادەدەکات بۆ گێڕانەوەی رووداوەکانی ناو رۆمانەکە. لە پاڵ ئەمانەشدا، ئەگەر باش سەرنج بدەین، تێدەگەین کە هەر لە دەستپێکەوە گێڕەوە لە شوێنکاتی رووداوەکە ئاگادارمان دەکاتەوە و بە خوێندنەوەی چەندین رستەی تر تێدەگەین رۆمانەکە خەریکە هەر لە سەرەتاوە، وەکو بنەواشەیەکی کلاسیکی گێڕانەوە، هەندێ زانیاریی پێویست، وەکوو شوێنکاتی رووداوەکە کە زیاتر ستۆکهۆڵم-ە یان لە کوردستانەوە هێنانی خەنجەرەکە، بۆ خوێنەر بە ئاشکرایی یان بە شێوەیەکی ئەدەبی دەردەخات. هەرچەندە لێرەدا بەردەنگ هەڵاڵەیە، بەڵام لە لاپەڕەکانی تردا بەردەنگ خوێنەرە و هەندێ جاریش خودی گێڕەوە دەبێتە سێرەی سێیەم کەسێکی تر.

کەواتە لەم رۆمانەدا هەست بە بەکارهێنانی چەندین گۆشەنیگای جیاجیا دەکەین و ئەم تایبەتمەندییەش وا لە رۆمانەکە دەکات کە رووداوەکان لە چەندین دیدی جیاوازەوە و بۆ چەندین بەردەنگی جیاواز بگێڕدرێنەوە. ئەگەرچی گێڕەوەی زاڵ هەمان دوکتۆر سەعیدە، بەڵام لە بەشەکانی تری رۆمانەکەدا–وەکو بەشی پێنجەمی رۆمانەکە- گێڕەوە سێیەم کەسی تاکە کە دەشکرێ بڵێین هەمان دوکتۆر سەعیدە و رووداوەکانمان بۆ دەگێڕێتەوە بەو شێوەیەی لە هەڵاڵە یان کەسانی تری بیستووە. جگە لەمەش، هەندێ جار گێڕانەوەکە بە شێوەیەکە کە تێیدا هەڵاڵە هەم قسەکەرە و هەم بەردەنگ. واتە، ئەو راڤەیەش راستە کە کاتێ گێڕەوە لەگەڵ هەڵاڵە دەدوێ ئەمە بە راستی خودی هەڵاڵەیە کە باس لە ئازارەکان و کێشەکانی و دووڕێیانەکانی بەردەم ژیانی دەکات.

۳. بوونی چەندین لایەنی زەمانیی جیاجیا لە دیالۆگەکاندا

یەکێک لە تایبەتمەندییە سەرنجڕاکێشەکانی رۆمانی گرەوی بەختی هەڵاڵە ئەوەیە کە ئەم رۆمانە نەک هەر چەندین ئاستی زەمانی تێدایە، بەڵکو ئەم ئاستە زەمانییە جیاجیایانە لە وتووێژەکاندا بە شێوەیەکی دراماتیک و ناڕاستەوخۆ دەرکەوتوون و تەنها ئاگاداربوون لە باری دەروونی و زەینیی کەسایەتییەکەیە کە دەتوانێ خوێنەر یارمەتی بدات تا بزانێ قسەکان یان رووداوەکان لە چ قۆناغێکی زەمانیدان. هەڵبەت ئەم تەکنیکە شتێک نییە عەتا نەهایی دایهێنابێ، چونکە لە بەرهەمە هەڵکەوتووە مۆدێرنیستییەکانیشدا دەبیندرێ. من یەکەم جار ئەم تەکنیکەم لە رۆمانەکانی فۆکنەردا بینی و بەتایبەت لە قین و قرەدا، بەڵام لەبەر ئەوەی کە ئەم تەکنیکە دەرکەوتەیەکی جیهانیی هەیە و لە زۆربەی وتووێژە ئاساییەکانی ژیانی رۆژانەشماندا هەستی پێدەکەین، کەواتە مۆرکی هیچ نووسەرێک نییە و ئەمە کارامەیی هونەری و شارەزایی دەروونناسانەی نووسەرەکەیە کە دەبێتە هۆی جێگیر بوون یان جێگیرنەبوونی ئەو تەکنیکە لە بەرهەمدا. ئێمە هەموومان لە وتووێژەکانمان لەگەڵ کەسانی تر یان لە بیرکردنەوەکانماندا جاری وا هەیە بە قسە یان وشەی یەکێک لە لایەنەکانی وتووێژەکە یان خۆمان دەکەوینەوە بیر شتێک کە پێوەندیی بە شوێنکاتی ئەو رووداوەوە نییە تێیدا وتووێژەکە یان بیرکردنەوەکە سەردەگرێ. کەواتە هەموو نووسەرێک دەتوانێ ئەم تەکنیکە

لە زۆربەی رۆمانە کوردییەکاندا خوێنەر نازانێ لە کوێیە یان لە چ شارێکە، رۆژە یان شەوە؟

بەکاربهێنێ. بەڵام بەکارهێنانی ئەم تەکنیکە بۆ نووسەر سەختە و تێگەیشتنیشی بۆ خوێنەر سەختتر، چونکە پێوەندیی راستەوخۆی هەیە بە باری دەروونیی کەسایەتییەکەوە. هەڵبەت لە کۆتاییدا کە خوێنەر تێگەیشت وتووێژەکان یان بیرکردنەوەکان هی کام قۆناغی زەمانییە دەگاتە جۆرێک لە کەشف و دۆزینەوە و پێی کاراتر و تەنانەت خۆشحاڵیش دەبێ. ئەمەش، لە لایەکەوە، واتە بەشداریکردنی خوێنەر لە رەوتی بەرهەمهێنانی مانا و لە لایەکی تریشەوە، واتە هەستکردن بە تایبەتمەندییەکی تری گێڕانەوە کە بریتییە لە کەشف و دۆزینەوە و چالاککردنەوەی خەیاڵ و گەمەکردنی نووسەر لەگەڵ خوێنەردا کە کاری هەموو نووسەرە گەورەکانە. هەڵخڕاندن و کاراتر کردنەوە و وەگەڕخستنی خەیاڵی خوێنەر-خەیاڵ بە مانای «ئیماجینەیشن» نەک «فەنسی»- یەکێکە لە دەرئەنجامەکانی خوێندنەوەی بەرهەمێکی ئەدەبیی سەرکەوتوو، کە تەنانەت دەشکرێ وەک تایبەتمەندییەکی جەوهەریی بەرهەمێکی ئەدەبیی سەرکەوتوو سەیری بکەین.

یەکێک لە نموونەکانی ئەم تەکنیکە هەر لە یەکەم لاپەڕەکانەوە خۆی دەردەخات کاتێ کە گێڕەوە باسی بارودۆخی هەڵاڵە دەکات لە خەستەخانە کەچی خێرا و بە بێ وەستان دێتەوە سەر دیالۆگەکانی نێوان هەڵاڵە و شێرزاد لە قۆناغێکی تری زەمانیدا. تەنانەت ئەگەر دیالۆگەکانی نێوان هەڵاڵە و شێرزاد لە کۆتایی چەند پەرەگرافی یەکەمی رۆمانەکەدا بە جۆرێک لە وەبیرهێنانەوەی ماناکان بۆ هەڵاڵە دابنێین، هەر دیسانەوە هەست بە لایەنی زەمانیی جیاواز دەکەین، چونکە گێڕانەوەی چیرۆکەکە بەو دوو سێ رستە کورتەی کۆتایی پەرەگرافەکانەوە دەست پێدەکات کە خوێنەر (یان تەنانەت زەینی هەڵاڵەش) دەبەنەوە بەرەو دواوە بۆ لایەنێکی زەمانیی جیاواز. هەر لە دەستپێکەوە نووسەر زەینی خوێنەر ئامادە دەکات بۆ وەرگرتنی ئەم تەکنیکە لە سەرتاسەری رۆمانەکە و بە تایبەت لە وتووێژەکان یان بیرکردنەوەکانی کەسایەتییەکاندا. ئەگەرچی دەرخستنی چەندین لایەنی زەمانی زیاتر خۆی لە تەکنیکی شەپۆلی هۆشیاریدا دەبینێتەوە، بەڵام من لەم رۆمانەدا تەکنیکی شەپۆلی هۆشیاری نابینم و لە جیاتی ئەم تەکنیکە ناوی تاکبێژیی ناوەکی و تەنانەت هەندێ جار تاکبێژیی دراماتیک لەو بەشانەی رۆمانەکە دەنێم، کە هەندێ جار چەندین لایەنی زەمانیی جیاوازیشیان لەخۆگرتووە (وەک چەند پەرەگرافی یەکەمی رۆمانەکە).

٤. ناوی هێمایین و تەوساویی کەسایەتییەکان

پێوەندیی نێوان ناوی کەسایەتی و تایبەتمەندیی کەسایەتییەکان دەمێکە کەڵکەڵەی رۆماننووسەکانە؛ نموونەی هەرە ئاشکرای ئەم تەکنیکە ناوی گابرییەک ئۆک-ە لە رۆمانی دوور لە جەماوەری تووڕە بەرهەمی توماس هاردی کە تێیدا گابرییەل پیاوێکی کەڵەگەت و مل ئەستوورە و سەروسیمای لە ئۆک (داربەڕووoak) ئەچێ. یان کەسایەتیی ئیشمایل لە رۆمانی مۆبی دیک بەرهەمی هێرمەن مێلڤیل کە تێیدا ئیشمایل (هەمان ئیسمایلی کوڕی ئیبراهیم پێغەمبەر) گیری خواردووە بە دەستی گرێی دەروونیی خۆبەکەمزانینەوە یان ناوی چیلینگوۆرس لە رۆمانی پیتی سوور بەرهەمی ناتانیێل هاتۆرن کە دەلالەت لە کەسایەتییەک دەکات کە بەردەوام

یەکێک لە تایبەتمەندییە سەرنجڕاکێشەکانی رۆمانی گرەوی بەختی هەڵاڵە ئەوەیە نەک هەر چەندین ئاستی زەمانی تێدایە، بەڵکو ئەم ئاستە زەمانییە جیاجیایانە لە وتووێژەکاندا بە شێوەیەکی دراماتیک و ناڕاستەوخۆ دەرکەوتوون و تەنها ئاگاداربوون لە باری دەروونی و زەینیی کەسایەتییەکەیە

خەریکی فرتوفێڵە (کرداری chill لە ئینگلیسیدا بە مانای فێڵبازی و پیلانگێڕیش بەکاردەبرێ). یان ناوی نیلسۆن لە کورتە چیرۆکی داری ژاپۆنی گالسوۆرسیدا، کە دەلالەت لە پیاوێکی بە رواڵەت سەرکەوتوو، بەڵام لە راستیدا لەخۆنامۆ دەکات. بەڵام با لە بیرمان نەچێتەوە هەندێ جار هەڵبژاردنی ناو بۆ کەسایەتییەکانی بەرهەمێکی چیرۆکی شێوەیەکی تەوساوی لەخۆدەگرێ وەک ناوی دوو کەسایەتیی بێنجی و جەیسۆن لە بەرهەمەکانی ویلیام فۆکنەردا. یان هەڵبژاردنی ناوی ستێفان دێدلێس بۆ کەسایەتییەکی سەرەکیی رۆمانی بەناوبانگی یولیسێس.

لەم رۆمانەشدا نووسەر بەوپەڕی وردبینی و سەرنجەوە ناوی کەسایەتییەکانی بە شێوەیەک هەڵبژاردووە کە نەک هەر دەلالەت لە کەسایەتیی کەسایەتییەکان دەکەن، بەڵکو رواڵەتێکی تەوساویشیان داوەتە روانینی نووسەر بۆ کەسایەتییەکان و هەروەها هەندێ لایەنی شاراوەی کەسایەتییەکانیش دەردەخەن؛ بۆ نموونە، هەڵبژاردنی ناوی هەلالە لانی کەم لە دوو روانگەوە دەکرێ باس بکرێ: یەکەم، هەلالە کەسایەتییەکە کە هەڵە دەکات (گەرچی باوکی بە خۆشەویستییەوە پێی دەڵێ هەڵە گیان)؛ دووەم، ئەم ناوە لە هەڵمەت نزیکە (هەڵمەت وەک ناوی پیاو، ئەو ناوەی هەلالە حەزی لێدەکا). هەروەها کەسایەتیی کەمال یان جەمال کە بەردەوام خوێنەر دەباتەوە ناو زەینییەتی هەلالە و ئێمە لە باری زەینیی هەلالە بۆ ئەو کەسایەتییە ئاگادار دەکاتەوە کە بەو پێیە هەلالە کەسایەتییەکەی لە بیرە، بەڵام ناوەکەی بە وردی نایەتەوە یاد، یان هەڵبژاردنی ناوی کڵۆڵ بۆ ئەو کەسایەتییە ناوی مامۆستا کڵۆڵە، کە ئەمەش روانینی تەوساوی نووسەر بۆ ئەو کەسایەتییە دەردەخا. هەروەها هەڵبژاردنی ناوی سەعادەت بۆ دایکی هەلالە کە لە ژیانیدا هەر خۆشی نەبینیوە و کەچی ناوی سەعادەتە. هەروەها، شێرزاد ئەو ناو حەماسییەیە کە چاوەڕوانی لێدەکرێ کاری شێرانە و بوێرانە بکات، کەچی لێرەدا ژنەکەی خۆی دەکوژێ.

٥. گێڕانەوە

خاڵی بەرچاوی تەکنیکی گێڕانەوە لەم رۆمانەدا دراماتیکبوونی گێڕانەوەکەیەتی. یەکێک لە ماناکانی گێڕانەوەیەکی دراماتیک بریتییە لە دەرخستنی کەسایەتی و رووداوەکان و باری دەروونیی کەسایەتییەکان لە رێگەی وتووێژی نێوان کەسایەتییەکانەوە یان لە رێگەی بیرکردنەوە و سەرنجەکانی گێڕەوە لە سەر رووداو و کەسایەتییەکان بە شێوازێکی لە رواڵەتدا ئاسایی بەڵام لە بنەڕەتدا دەروونناسانە. رۆمان خۆ بڕیار نییە دەقێکی فەلسەفی بێ کە تێیدا کەسایەتییەکان وەکوو فەیلەسوف قسە بکەن. رۆمان ئەو چەشنە ئەدەبییەیە کە تێیدا کەسایەتییەکان وەکو کەسایەتییە واقیعییەکان قسە دەکەن، بەڵام ئەمە نواندنەوەی قسە و بیرکردنەوەکان و هەروەهاش شێوازی رستەسازی و جۆری دانانی کەشوهەوا و بەستێنەکانە کە وامان لێدەکات دیدمان بۆ ئەو کەسایەتییە قووڵتر بێتەوە. سەرەڕای ئەمەش، ئەمە خوێنەرە کە دەتوانێ خوێندنەوەی مەعریفەناسانە بۆ کەسایەتییەکان یان سیستەمی فیکریی نووسەرەکە بکات نەک ئەوەی کە خودی

خۆ بڕیار نییە ڕۆمان دەقێکی فەلسەفی بێ کە تێیدا کەسایەتییەکان وەکو فەیلەسوف قسە بکەن

ڕۆماننووسەکە بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ و ئاشکرا سیستەمی فیکریی خۆی دەربخات. هەربۆیە یەکێک لە پێشمەرجەکان و تایبەتمەندییەکانی ڕۆمانێکی سەرکەوتوو ئەوەیە کە دراماتیک بێت. لێرەدا مەبەست لە دراماتیک «شانۆیی» نییە، چونکە زاراوەی دراماتیک لە ئەدەبدا مانایەکی تریشی هەیە کە بریتییە لە نواندن و پیشاندانی ناڕاستەوخۆی ڕووداوەکان و باری زەینیی کەسایەتییەکان؛ بە واتایەکی وردتر، لە ڕۆماندا دراماتیکبوونی گێڕانەوە واتە بەکارهێنانی وتووێژی نێوان کەسایەتییەکان بە شێوەیەک کە خوێنەر لە ڕێگەی وتووێژەکان و نەک لە ڕێگەی وەسفی گێڕەوەوە لە کەشوهەوای دەرەکیی دیاردە و ڕووداوکان و باری ناوەکی و زەینیی کەسایەتییەکان تێبگات. ئەمەیە یەکێک لە ڕێگەکانی ڕەچاوکردنی بنەواشەی نواندنەوە لە ڕۆماندا. دیارە دەرخستنی باری زەینیی کەسایەتییەکان بە شێوەیەکی دراماتیک واتە لە ڕێگەی وتووێژەکان و یان تاکبێژییە ناوەکییەکانەوە و نەک لە ڕێگەی وەسفی ڕاستەوخۆی گێڕەوەوە کارێکی هونەریانە و سەختە کە لە توانای هەر نووسەرێکدا نییە.

لە پاڵ ئەمەشدا، یەکێکی تر لە سیما بەرچاوەکانی گێڕانەوە لەم ڕۆمانەدا ئەوەیە کە لە ڕەوتی خوێندنەوەی ڕۆمانەکەدا هەست بە چەندین خێرایی جیاجیا لە گێڕانەوەکەدا دەکەین. واتە لەم ڕۆمانەدا هەندێ جار خێرایی گێڕانەوەکە دەگاتە ئاستێک کە خوێنەر ناچار دەبێ بە پەلە ڕستەکان بخوێنێتەوە؛ هەندێ جاریش خوێنەر بە هێمنی ڕستەکان دەخوێنێتەوە. لە ڕاستیدا ئەمە نووسەرە کە وا لە خوێنەر دەکا هەندێ بەشی ڕۆمانەکە بە هێوری و ئارامی و هەندێ بەشی تری ڕۆمانەکە بە خێراییەوە بخوێنێتەوە وەک ئەو کاتانەی خوێنەر هەست دەکات کە لە دوا وێستگەکانی تەکنیکی وەدواخستنەوە نزیکبووەتەوە. بۆ نموونە، خێرایی گێڕانەوە لە لاپەڕەی ٢٨٥ تا ٢٩٥ی ڕۆمانەکە یەکجار زۆرە و خوێنەر لە کاتی گەیشتن بەم لاپەڕانەدا بە خێراییەوە ڕستەکان دەخوێنێتەوە، کەچی پاش ئەمە لە لاپەڕەی ٢٩٥ەوە بۆ ٢٩٧ پەیتاپەیتا لە خێرایی گێڕانەوەکە کەم دەبێتەوە و لێرەدا ڕەوتی خوێندنەوە ڕێوڕاست وەکوو ڕەوتی ڕاوەستانی سەیارەیەکە کە بە هێمنی و بە ئارامی لە خێراییەکەی کەم دەبێتەوە.

ئەسلوبی گێڕانەوە لەم ڕۆمانەدا بەهۆی سوودوەرگرتنی نووسەر لە ئیماژە دیداری و بیستەنییەکان، هەروەهاش بایەخدانان بۆ شێوازی وەسفەکان و زمانی وتووێژەکان بە شێوەیەکە کە کاتێ ڕۆمانەکە دەخوێنینەوە ئەڵێی خەریکین فیلمی ڕووداوەکان دەبینین. هەربۆیە، نووسەرێکی باش لە پلەی یەکەمدا ئەبێ دەرهێنەرێکی باش بێ. لە زۆربەی ڕۆمانە کوردییەکاندا خوێنەر نازانێ لە کوێیە یان لە چ شارێکە، ڕۆژە یان شەوە، دێکۆراسیۆنی ئەو ژوورەی کەسایەتییەکان تێیدان بە چ شێوەیەکە. با بە هەڵەدا نەچین. ریالیستی پیشاندانی ژینگە و کەشوهەوا لە ڕۆماندا تەعبیر لەوە ناکات کە ڕۆمانەکە ریالیستییە. نووسەر دەتوانێ و بە ڕای من دەبێ، ژینگە و کەشوهەوا بە شێوەیەک بخاتە ڕوو کە خوێنەر بزانێ لە کوێدایە، ئینجا لە قۆناغەکانی تردا و لە ڕێگەگەلێکی ترەوە نووسەر دەتوانێ ڕقی خۆی لە ریالیزمی ساکار و پەتی و بابەتیابە پیشان بدات. دیسانەوە با

شێوازی گێڕانەوە لەم ڕۆمانەدا بەهۆی سوودوەرگرتنی نووسەر لە ئیماژە دیداری و بیستەنییەکان، هەروەهاش بایەخدانان بۆ شێوازی وەسفەکان و زمانی وتووێژەکان بە شێوەیەکە کە کاتێ ڕۆمانەکە دەخوێنینەوە ئەڵێی خەریکین فیلمی ڕووداوەکان دەبینین

لە بیرمان نەچێتەوە یەکێک لە سەرەکیترین تایبەتمەندییەکانی چیرۆکنووسین بریتییە لە دەرخستنی شوێنکات کە پێشتر و لە دەستپێی چیرۆکە کۆنەکاندا بوو، بەڵام ئێستا دەتوانێ لە هەر شوێنێکی چیرۆکەکە بە شێوەی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ خۆی دەربخات. دیسانەوە با لە بیرمان نەچێتەوە کە ڕۆمان لە بنەڕەتدا چیرۆکە و ئێمە لە ڕۆماندا لەگەڵ چیرۆکێکدا بەرەوڕووین و مافمانە بزانین ئەم چیرۆکە لە کوێدا و لە چ کاتێکدا و لە چ ژینگەیەکدا و لە چ کەشوهەوایەکدا ڕوویداوە. ئەوەتانێ داپیرەکان باشترین ڕۆماننووسن، چونکە هەر هیچ نەبێ ئاماژە بە شوێنکاتی چیرۆکەکە دەدەن. زۆریک لەو ڕۆمانە کوردییانەی ناوبانگیان دەرکردووە لەم تایبەتمەندییە سەرەکی و جەوهەرییە بە دوورن. جگە لەمانەش، زۆربەی بەشەکانی ئەم ڕۆمانە ڕووداوێک و شوێنکاتێکی جیاواز دەگێڕنەوە. واتە ئەگەرچی چەند بەشێکی ئەم ڕۆمانە بە شێوەیەکی سەربەخۆ و خۆبژیو چیرۆکێکی جیاواز لە بەشەکانی تر دەگێڕنەوە و هەرکامیان دەلالەت لە شوێنکاتێکی جیاواز دەکەن، بەڵام سەرجەم ئەم چیرۆکانە لە کۆتاییدا دەوری سەرەکی دەگێڕن لە پێناو یەکگرتوویی بەخشین بە ڕۆمانەکە. هەندێ لەم چیرۆکە جیاجیایانە کە شوێنکاتی جیاوازیان هەیە، بەڵام پێکەوە هاوتەریبن بریتین لە چیرۆکی ڕۆشتنی باوکی هەڵاڵە بۆ شاخ، چیرۆکی ڕۆشتینی برایمۆک بۆ شاخ و چیرۆکی خۆشەویستیی هەڵاڵە و برایمۆک، چیرۆکی پێوەندیی نێوان باوکی هەڵالە و ڕەعنا، پێوەندیی نێوان هەڵالە و شێرزاد لە شاخ و پاشان لە تاراوگە. کەواتە ڕۆمانی گرەوی بەختی هەڵاڵە لە چەندین پاژی سەربەخۆ پێکهاتووە کە ئەم پاژانە لە کۆتاییدا گشتێکی مانادار ساز دەکەن. بۆیە دەتوانین بڵێین لەم ڕۆماندا بنەواشەی یەکگرتوویی ئەنداموار ڕەچاو کراوە.

لە لایەکی ترەوە، دووبارەکردنەوەی ناوەکان لە کۆتایی ڕستەکاندا، یان دووبارەکردنەوەی ڕستەگەلی کورت لە چەند بەشێکی گێڕانەوەکەدا جیا لەوەی کە ڕەهەندێکی شاعیرانە دەداتە ئەو بەشەی ڕۆمانەکە، بە شێوەیەک هەست و هۆشی خوێنەر لەسەر کەسایەتییەکە و باری دەروونیی ئەو کەسایەتییە کۆدەکاتەوە. ڕاستە ڕۆمان ئەو چەشنە ئەدەبییەیە کە تێیدا ژمارەی وشە و ڕستەکان زۆرن، بەڵام لەم ڕۆمانەدا دیارە نووسەر هەموو ڕستەکانی بە پارێزەوە بەکارهێناوە و ڕێزی لە وشە و خوێنەری ئەمڕۆ گرتووە. لەم ڕۆماندا بە تەواوەتی ڕێزی نووسەر بۆ وشە دەردەکەوێ. هەر وشەیەو خاوەن پلەو پایە و دەوری خۆیەتی. هەربۆیەش چەند بەشێکی ئەم ڕۆمانە هەڵگری چەند زمانێکی جیاوازن وەک بەکارهێنانی زمانێکی ئەدەبی بۆ دەربڕینی هەستی گێڕەوە بۆ باری دەروونی و کێشەکانی هەڵاڵە، یان زمانێکی ڕیالیستی بۆ نواندنەوەی زەینییەتی چەند کەسایەتییەک وەک مەجید و ژنەکەی واتە فەریدە، یان زمانێک وەک زمانی پەند و حەقایەتە کوردییەکان کاتێ باسی چیرۆکی میرخوناوک و خاتوو کڵازەێڕ دەکرێ.

پێکهاتەی هونەریی ڕۆمانەکە:

پێکهاتەی ڕۆمانی «یولیسێس»ی جەیمز جۆیس بە پێی ڕووداو و بەسەرهاتەکانی ناو بەرهەمی حەماسیی ئۆدیسەی هۆمێر داندراوە. بە واتایەکی تر، ئەو ڕووداوانەی بۆ ئۆدیسە دێنە گۆڕێ و ئەو

نووسەرێکی باش
لە پلەی یەکەمدا ئەبێ دەرهێنەرێکی باش بێ

شوێنانەی سەردانینان دەکات لە یولیسێسدا بە شێوەیەکی تەوساوی بۆ لیئۆپاڵد بلووم دێنە ئاراوە. هەر بەهەمان شێوە، پێکهاتەی ڕۆمانی قین و قرەی فۆکنەر زۆر لە پێکهاتەی کتێبی پیرۆزی ئینجیل، بەڵێنی نوێ، نزیکە، چونکە هەم ڕۆمانەکە و هەم کتێبی یەکەمی ئینجیل لە چوار بەش پێکهاتوونە و هەر وەک چۆن عیسا پێغەمبەر هیچ کام لە چوار بەشەکەی دەستپێکی بەڵێنی نوێ ناگێڕێتەوە لە قین و قرەشدا کەدی کە حەزلێکراوی فۆکنەرە هیچ کام لە چوار بەشەکە ناگێڕێتەوە. هەڵبەت ئەم تەکنیکە هەر تایبەت نییە بە ڕۆمان؛ بۆ نموونە، لە شانۆنامەی سەهۆڵفرۆشەکە دێت بەرهەمی یوجین ئونیل-دا پێکهاتەی پەردەی دووەمی شانۆنامەکە بە گوێرەی ڕووداوەکانی دواهەمین شامی عیسا مەسیح داندراوە. هەروەهاش، لە شیعردا، باشترین نموونە شیعری درێژی وێرانە خاک بەرهەمی ئیلیۆت-ە، کە زۆربەی دێڕەکانی ئاماژەدانە بۆ بەرهەمە ئەدەبییەکانی سەردەمانی رابردوو، بەڵام بە ڕوانینێکی جیاوازەوە.

لە ڕۆمانی گرەوی بەختی هەڵاڵەدا هاوشێوەییەک هەیە لە نێوان زۆربەی ڕووداوە سەرەکییەکان و یەکێ لە حەقایەتە کۆنە کوردییەکان بە ناوی حەقایەتی میرخوناوک و خاتوو کڵاوزێڕ. وێکچوویی نێوان ئەم حەقایەتە و چەند ژێرگەڵاڵەیەکی ڕۆمانەکە هێندە زۆرە کە تەنانەت دەکرێ بڵێین پێکهاتەی ڕۆمانەکە لە چەندین بەشی ڕۆمانەکەدا بە گوێرەی ئەم حەکایەتە کۆنە خەملێنراوە. هەڵبەت نووسەر بەوپەڕی وردەکارییەوە ئەم کارەی بە ئەنجام گەیاندووە و ئەویش بە شێوەیەک کە پاش خوێندنەوەی ڕۆمانەکە خوێنەر تێدەگات ئەم حەکایەتە بە چەندین شێوەی لە ڕواڵەتدا جیاجیا و بەڵام لە بنەڕەتدا بە یەک پێکهاتەی هاوبەشەوە لە چەند ژێرگەڵاڵەیەکی ڕۆمانەکەدا دەرکەوتووە.

کاتێ لە دەستپێکی ڕۆمانەکەدا باسی ئەم حەقایەتە دەکرێ، بەو شێوەیەی دایە گەورە دەیگێڕێتەوە و ئێستا لە بیرگەی هەڵاڵە و کەواتە گێڕەوەدا ماوە، لە پڕێکدا حەمە ڕەشید ئاغای باوکی هەڵاڵە جێگەی میرخوناوک دەگرێتەوە. لێرەدا نووسەر بە شارەزاییەکی تەواوەوە هەر دوو ڕووداو–حەکایەتی میرخوناوک و بەسەرهاتی حەمە ڕەشید ئاغا-تێکەڵی یەکتر دەکا. بەڵام خاڵی سەرنجڕاکێشتر ئەوەیە کە هەر وەک چۆن خاتوو کڵاوزێر خەڵاتی میرخوناوکە، ئایا هەر بە هەمان شێوەش ڕەعنا خەڵاتی حەمە ڕەشید ئاغایە؟ (دواتر حەمە ڕەشید ئاغا لە شاخدا سەرەڕای ئەوەی ژن و منداڵی هەیە ڕەعنا دەکاتە هاوسەری خۆی). لە لایەکی ترەوە، ئایا هەر ئەم حەقایەتە لە بەسەرهاتی شێرزاددا ڕەنگ ناداتەوە؟ شێرزادیش کە دەچێ بۆ شەڕ لە شاخدا دواتر وەکو خەڵاتێک دەیەوێ هەڵاڵە بباتەوە. لێرەدا چیرۆکی ئەویندارانەی نێوان هەڵاڵە و برایمۆک جیاوازە، چونکە برایمۆک بۆ شەڕ نەچوو بۆ شاخ، بەڵکو پاش ئەو ڕووداوە تاڵەی ناو شار بڕیار دەدا بچێ بۆ شاخ. کەواتە، دەتوانین بەم شێوەیەی خوارەوە هاوشێوەیی و هاوتەریبی دوو ژێرگەڵاڵەی ڕۆمانەکە لەگەڵ حەقایەتی میرخوناوک و خاتوو کڵاوزێڕدا دەستنیشان بکەین:

میرخوناوک... شەڕی دێوەکان... خاتوو کڵاوزێڕ

حەمە ڕەشید ئاغا... شەڕ لە شاخ... ڕەعنا

شێرزاد... شەڕ لە شاخ... هەڵاڵە

هەڵبەت ئەم هاوتەرییبیە دەقاودەق نییە، چونکە

یەکێ لە پرسە گرنگەکانی گوتاری ئەدەبیی ئەمڕۆی ئێمە هەبوونی دابڕان یان بەردەوامییە لە نێوان چەشنە ئەدەبییە تازەکان وەک ڕۆمان و کورتە چیرۆک و شانۆنامە لە لایەکەوە و چەشن و قاڵبە کلاسیکەکان وەک بەیت و حەقایەتە کۆنە کوردییەکان لە لایەکی ترەوە

ئەگەر رەعنا حەزی لە حەمە رەشید ئاغایە، هەڵاڵە پێش هاوسەرگیری ئەو هەستەی بۆ شێرزاد نییە، بەڵام پاشان دەبینین کە ژنێکی وەفادارە.

لە لایەکی ترەوە، هاوتەریبییەکی وردەکارانەی تر لە نێوان کۆمەڵێ رووداوی تری رۆمانەکەدا لە ئارادایە کە خۆیان لە رواڵەتی چەند شانۆگەری و گەمەیەکدا دەبیننەوە. هەڵاڵە لە هەموو ئەو گەمە و شانۆگەریانەدا ئامادەیە. بۆ نموونە، گەمەی هەڵاڵە لەگەڵ کەمال یان جەمال کاتێ منداڵن هاوشێوەیە لەگەڵ شانۆگەریی ژاندارک لە شاخ. ئەم دوو شانۆگەرییە هاوشێوەن لەگەڵ ئەو سێناریۆیەی باوکی هەڵاڵە بۆ هەڵاڵەی سازکردووە و بەو پێیە هەڵاڵە ئەبێ ببێتە خێزانی شێرزاد. لە هەر سێ شانۆگەرییەکەدا هەڵاڵە لەگەڵ پیاوێکدا رووبەڕووە و لە هەر سێ شانۆگەرییەکەدا مەرگ ئامادەیە. بەڵام جیاوازیی شانۆگەریی سێیەم لەوەدایە کە هەڵاڵە لێرەدا حەز ناکات ببێتە هاوسەری شێرزاد، کەچی پێشتر هەستی دڵدارانەی بۆ برایمۆک هەبوو و تەنانەت پاش چەند ساڵ هەر ئەو هەستەی بۆ کەمال یان جەمال ماوە. جگە لەم خاڵە هاوبەشانە، لە شانۆگەریی یەکەمدا کەمال یان جەمال دەوری کوژراوێک دەگێڕێ، لە شانۆگەریی ژاندارکدا هەڵاڵە دەوری ژاندارک دەگێڕێ کە کلیسا بڕیاری سووتاندنی داوە و لە شانۆگەریی سێیەمدا هەڵاڵە بە راستی دەکوژرێ. شانۆگەریی دووەم و سێیەم بەم شێوەیە پێکەوە گرێدراون، کە ئەگەرچی هەڵاڵە گرەوەکە لە باوکی دەباتەوە، بەڵام، برایمۆک بە کوژراوی دەبیننەوە و پاشان ئەمە خودی هەڵاڵەیە کە دەبێتە قوربانیی سیناریۆکەی باوکی. لێرەدا سەرنجدان بەم هاوتەریبییەی خوارەوە زیاتر لەو وردەکارییانە ئاگادارمان دەکاتەوە کە نووسەری ئەم رۆمانە لە دانانی گەڵاڵە و ژێرگەڵاڵەکاندا رەچاوی کردووە:

هەڵاڵە... کەمال یان جەمال... گەمەی منداڵانە

هەڵاڵە... برایمۆک... شانۆگەری ژاندارک

هەڵاڵە... شێرزاد... سێناریۆی باوکی هەڵاڵە

هەموو ئەو هاوشێوەیی و هاوکێشانەی سەرەوە ئەوەمان بۆ دەردەخەن کە نووسەر بە بایەخەوە روانیویەتە پێکهاتە و بنەمای رۆمانەکە. بە بڕوای من، ئەم تایبەتمەندییە گرنگترین لایەنی رۆمانەکەیە. ئەگەر رۆمانەکە بە وردی بخوێنینەوە لە هەندێ هاوشێوەیی دیکە تێدەگەین؛ بۆ نموونە، گیروگرفتی برایمۆک چ ئەو کاتەی لە شار بوو و چ ئەو کاتەی لە شاخ هەر یەک گرفتە؛ ئەگەر لە شار ئەوانەی ناو پاترۆڵەکە بوونە هۆی دوورکەوتنەوەی لە ئەوینەکەی، ئەوا لە شاخیش حەمە رەشید ئاغا ناهێڵێ برایمۆک بگاتە هەڵاڵە.

عەتا نەهایی لەم رۆمانەدا بێ ئەوەی هیچ ئاماژەیەکی راستەوخۆ بکاتە چەندین باسی گرنگی گوتاری ئەدەبیی ئەمڕۆی ئێمە، روانینی خۆی لە مەڕ ئەو پرسانە لەم رۆمانەدا دەربڕیوە. یەکێ لە پرسە گرنگەکانی گوتاری ئەدەبیی ئەمڕۆی ئێمە هەبوونی دابڕان یان بەردەوامییە لە نێوان چەشنە ئەدەبییە تازەکان وەک رۆمان و کورتە چیرۆک و شانۆنامە لە لایەکەوە و چەشن و قاڵبە کلاسیکەکان وەک بەیت و حەقایەتە کۆنە کوردییەکان لە لایەکی ترەوە. ئایا بەرهەمێکی ئەدەبیی کوردیی هاوچەرخ تا چ ئاستێک و بە چ شێوەیەک ئەبێ لەگەڵ میراتی ئەدەبیی ئێمەدا لە بەردەوامیدا بێ؟ ئایا رەنگدانەوەی ئەدەبی کلاسیکی ئێمە بە هەموو قاڵب

رۆمان پێش هەر شتێك چیرۆكە و ئەركی رۆماننووسیش لێدوانی زانستی و تیۆریك نییە

و فۆرم و ناوەرۆکەکانییەوە لە ئەدەبی هاوچەرخدا پێویست و گونجاوە یان نا؟ ئەگەر پێویستە، ئەوا ئەم رەنگدانەوەیە ئەبێ بە چ شێوەیەک بێ؟ ئایا هەر تەنیا ئاماژەدانێکی رووکەشیانە بە ئەدەبی کلاسیک لە بەرهەمی ئەدەبیی ئەمڕۆدا کێشەکە چارەسەر دەکات؟ ئایا دەکرێ ناوەرۆک و فۆرمی ئەدەبی کلاسیک بە شێوەیەکی تەوساوی و بە تیزوتوانجەوە لە بەرهەمی ئەدەبیی ئەمڕۆدا دەرکەوێ؟ ئەگەر دەکرێ، بۆ بە شێوەیەکی تەوساوی؟ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە لە بابەتی سەرەکیی ئەم نووسینە دوورمان دەخاتەوە، بەڵام تا ئەو جێگەیەی پێوەندیی بەم رۆمانەوە هەبێ، ئەوا دەبێ بڵێین پێکهاتەی ئەم رۆمانە لانی کەم لە چەندین ژێرگەڵاڵەی خۆیدا بە پێی بنەمای حەقایەتێکی کۆنی کوردی داڕێژراوە. ئەم تایبەتمەندییە دەمان گەیەنێتە ئەو ئەنجامەی کە بڵێین رۆمان وەک ژانرێکی نوێ لەخۆڕا هەڵنەقوڵاوە و جۆرە یەکگرتووییەکی لەگەڵ ئەدەب و بەشە فەرهەنگییەکانی تری سەردەمەکانی رابردوودا هەیە.

ئەم تایبەتمەندییە لەلایەکەوە لایەنی خوازەیی رۆمانەکە نیشان دەدات و لەلایەکی تریشەوە بەردەوامیی ژانری رۆمان لەگەڵ حەقایەتەکان دەخاتە روو. هەندێ توخم لە هەقایەتەکاندا هەن کە لە رۆمانیشدا دووبارە دەبنەوە. رۆمان لە خۆڕا و لە بۆشاییدا نەهاتووەتە دی، بەڵکو مێژوویەکی گێڕانەوەیی دەوڵەمەندی لە پشتەوەیە. ئەم روانینە نەک هەر ئاوڕدانەوەیە لەو مێژووە، بەڵکو بە جۆرێک بنیاتنانی ئەدەبی نوێیە لە سەر میراتی ئەدەبیی نەتەوەییمان.

دەرخستنی دەروونناسانەی کەسایەتییەکان

رۆمان چەشنێکی ئەدەبییە کە تێیدا سەروکارمان لەگەڵ چەندین کەسایەتیی جیاوازدایە، بە پێچەوانەی شیعر یان تەنانەت شانۆنامە کە ژمارەی کەسایەتییەکان کەمن. نیشاندانی کەسایەتیی کەسایەتییەکان و دەرخستنی جیاوازیی کەسایەتییەکان یەکێکە لە ئەرکەکانی رۆماننووس. کەواتە رۆماننووسێکی سەرکەوتوو پێش هەر شتێک پێویستە روانگەیەکی دەروونناسانەی ورد بۆ کەسایەتییەکانی نێو رۆمانەکەی ئاراستەی خوێنەر بکات. بەڵام با دیسانەوە لە بیرمان نەچێتەوە کە رۆمان پێش هەر شتێک چیرۆکە و ئەرکی رۆماننووسیش لێدوانی زانستی و تیۆریک نییە، بەڵام دەکرێ و دەشبێ لەو نیشانە و هێمایانەی لە چیرۆکەکەدا بەکارهاتوون راڤەیەکی دەروونناسانە ساز بکرێ. لەم رێگەیەشەوە هەم لە قووڵایی ناخی کەسایەتییەکان تێدەگەین و هەم لەو وردەکارییانەی نووسەر لە داڕشتنی هەمەلایەنەی رۆمانەکەدا ئەنجامی داوە.

یەکێک لەو هێمایانەی دەوری سەرەکی لە دەرخستنی ناخ و تایبەتمەندی و تەنانەت ئامانجی کەسایەتییەکانی ئەم رۆمانەدا هەیە خەنجەرە، ئەو خەنجەرەی هی باوکی هەڵاڵە بوو و شێرزاد لەگەڵ خۆی بردی بۆ سوید و لە ئاکامدا هەر بەو خەنجەرە هەڵاڵەی کوشت. خەنجەر وەکو ئەو هێمایەی لە دەروونشیکاریی کەسایەتییەکاندا بە هێمای «فالیک» ناوی لێ دەبەین لەم رۆمانەدا خاوەن گرنگایەتییەکی بەرچاوە. فالووس، واتە زەکەر، بە وتەی ژاک لاکان گرنگترین و کاریگەرترین بۆشایی نێو ناخودئاگای مرۆڤ پێکئەهێنێ و

رۆماننووسێکی سەرکەوتوو پێش هەر شتێک پێویستە روانگەیەکی دەروونناسانەی ورد بۆ کەسایەتییەکانی نێو رۆمانەکەی ئاراستەی خوێنەر بکات.

هەوڵدان بۆ پڕکردنەوەی ئەم بۆشاییەش یەکێکە لە هۆکارە سەرەکییەکانی سەرهەڵدانی ئارەزووی بەردەوامبوونی ژیان لە قۆناخی هێماییندا، واتە لە قۆناخی پاش فێربوونی زماندا و لەو کاتەوە منداڵ ئاوێتەی نەزم و ژیانی کۆمەڵایەتی دەبێ. ئەوەی کە خەنجەرەکە سەرەتا هی باوکی هەڵاڵەیە دیسانەوە ڕێخۆشکەرە بۆ لێکدانەوەی دەروونشیکارییانەی پێوەندیی نزیکی نێوان هەڵاڵە و باوکی، چونکە هەر وەک چەندین جار لە ڕۆمانەکەدا ئاماژەی بۆ کراوە پێوەندیی نێوان هەڵاڵە و باوکی ئەوەندە نزیکە کە لە ڕواڵەتی ئاسایی خۆی دەرچووە. ڕوانینێکی دەروونشیکارییانە بۆ ئەم پێوەندییە بە سەرنجدان بە ڕەوتی گەشەکردنی ناخودئاگای هەڵاڵە لە قۆناغی ئۆدیپیدا (یان دەکرێ لێرەدا بڵێین قۆناغی ئێلێکترایی) دەتوانێ ڕێخۆشکەر بێ لە پێناو تێگەیشتنی زیاتر لە هۆکارەکانی ئەم پێوەندییە نزیکە. هەرچەند ڕۆمانەکە بە وردی باسی سەردەمی منداڵیی هەڵالەمان بۆ ناکات، بەڵام هەندێ ئاماژەی وەک شێوەی جلوبەرگپۆشین و هەڵسوکەتی هەڵالە لە جیاوازیی هەڵاڵە و برا و خوشکەکانی ئاگادارمان دەکاتەوە. لە لایەکی ترەوە، ئەوەی کە هەڵاڵە لە ئاکامدا سەرەڕای ئارەزووی خودئاگای خۆی بۆ مێردنەکردن بە شێرزاد بە قسەی باوکی دەکات و دەبێتە ژنی شێرزاد هەر هەمان دووپاتبوونەوەی دەوری یاسای باوکە، ئەو یاسایەی منداڵ لە قۆناغی ئۆدیپیدا و بەهۆی ئاگاداربوون لە تایبەتمەندی و دەسەڵاتی باوکەوە ناچار دەکرێ ڕەچاوی بکات، بەڵام ئارەزووی کچ بۆ فالووس دەبێتە گرێیەکی ناخودئاگا کە بەردەوام و بەتایبەت لە منداڵیدا سەرکوتدەکرێ. کەواتە بە باوەڕی من، مێردکردنی هەڵاڵە بە شێرزاد لە ڕاستیدا هیچ نییە جگە لە گوێڕاڵیی هەڵاڵە بۆ یاسای باوک و دەسەڵاتی ئەم یاسایەش هەر وەک چۆن لە منداڵیدا خۆی لە ڕواڵەتی فالووسدا دەبینینەوە ئێستاکە خۆی لە ڕواڵەتی ئەو خەنجەرەدا دەبینێتەوە کە باوکی بەخشیوویەتە شێرزاد. ساتی گۆڕینی خاوەنی خەنجەرەکە لە حەمە ڕەشید ئاغاوە بۆ شێرزاد واتە ساتی گۆڕێنی دەسەڵات لە باوکەوە بۆ مێرد لە سیستەمی سونەتمەندی ئەخلاقیی کۆمەڵگای ئێمەدا. ئەم خەنجەرە، دەوری خۆی بە باشترین شێوە گێڕاوە چ لە ڕۆمانەکەدا و چ لە واقیعی کۆمەڵگەی ئێمەدا. ئەم هێما فالیکە باشترین دەرکەوتەی سیستەمی پیاوسالارانەیە لە ڕۆمانەکەدا.

جگە لەمەش، ڕاستە شێرزاد لە سوید دەژی، بەڵام هیچ جۆرە گۆڕانکارییەکی بەسەر خاڵەکانی ئەو سیستەمە ئەخلاقییە سونەتییە نەهێناوە و ئەوەتانێ بەرگەی شێوە ژیان و هەڵسوکەوتی هەڵاڵە و سیستەمی یاسایی و کۆمەڵایەتی سوید ناگرێ و لە ئەنجامدا هەڵاڵە دەکوژێ. هەروەها ئەم خەنجەرە وەکو هێمایەکی فالیک، سنووری نێوان دوو جۆر کەسایەتیی تەواو جیاوازە لەم ڕۆمانەدا.

لە لایەکەوە باوکی هەڵاڵە و شێرزاد و سەرجەم ئەو کەسایەتیانەی سەرکۆنەی هەڵسوکەوتی هەڵاڵە دەکەن و لە لایەکی ترەوە هەڵاڵە بە تەنیا خۆی کە هەوڵدەدا لە یاساکانی ئەو سیستەمە ئەخلاقی و کۆمەڵایەتییەی تێیدا گەورە بووە هەڵبێ. هەربۆیە لێرەدا ئەمە سیستەمەکەیە، کە دەیباتەوە و ئەمە سەرپێچیکەر لەو سیستەمەیە، واتە هەڵاڵە، کە دەیدۆڕێنێ و کۆتایی ئەم ململانێیەش هیچ نییە جگە لە دواهەمین وشەی ڕۆمانەکە، واتە

ئەم رۆمانە کۆیەکی درێژی رووداو و وەسفەکان بۆ خوێنەر ناخاتە بەرچاو

کاتاسترۆف بە مانای کارەسات. جگە لە خەنجەر هێمایەکی تری فالیک لەم رۆمانەدا بریتییە لە «کلیل». ئەوەی کە شێرزاد لە لاپەڕەی ٢٧٢ دا کلیلەکەی خۆی بۆ کردنەوەی دەرکەی ماڵەکە بەکارناهێنێ، بە شێوەیەکی خوازەیی ئاماژەیە بۆ بێکەڵکی و «ون»کردنی دەسەڵاتی پیاوانەی خۆی لە سیستەمێکی ئەخلاقی و کۆمەڵایەتیی دیکەدا:

[هەڵاڵە] گوتی: «ئەوە بۆ نەچوویتە ژوورەوە شێرە گیان؟ نەکا کلیلەکەت ون کردبێت؟»

شێرزاد کلیلەکەی نیشان دا. گوتی: «بڕیارم داوە بە بێ تۆ لە دەکەی ئەم ماڵە نەچمە ژوور.»...

«ئەی ئەگەر رۆژێک هەر نەهاتمەوە؟»

شێرزاد داچڵەکی. ترسا. ئەویش وەکو هەموو پیاوێکی عاشقیتر ترسنۆک بوو. ترسنۆک و بێمتمانە بە خۆی.

خاڵی سەرنجڕاکێش لە کۆتایی ئەم وتووێژەدا ئەوەیە کە ئەمە هەڵاڵەیە کە بە کلیلەکەی خۆی دەرکەکە دەکاتەوە و پاشان پێکەوە دەچنە ژوور. ئەگەرچی لەوانەیە ئەم وتووێژە لە لایەن زۆربەی خوێنەرانەوە بە شێوەیەکی تیژتێپەڕ یان رووکەشیانە سەیر کرابێ، بەڵام لە خوێندنەوەی دەروونشیکاریانەی هەڵسوکەوتی کەسایەتییەکاندا کردنەوەی دەرکەکە لەلایەن هەڵاڵەوە و بە کلیلەکانی خۆیەوە واتە پشتکردن لەو فالووسەی (واتە، کلیلەکەی شێرزاد) هێمای دەسەڵاتی پیاوسالارانەی مێردەکەیەتی. هۆکاری ئەم رووداوە بە رواڵەت ساکارە زەمینەخۆشکەر و هۆی سەرهەڵدانی کێشە دواییەکانی ئەم ژن و مێردەیە، ئەو کێشانەی لە نێوان دوو جۆری جیاوازی کەسایەتیدا سەرهەڵئەدەن: ئەو کەسایەتییانەی پێبەندی یاسای باوکن و ئەوانەی پێبەندی نین یان وا دەزانرێ پێبەندی نین.

لە لایەکی ترەوە، ئەگەر هەڵاڵە خاوەنی کەسایەتییەکی چەندلایەنە و فرەتوێ و بگۆڕە، ئەوا شێرزاد کەسایەتییەکی ساکار و نەگۆڕی هەیە. لە کاتێکدا هەڵاڵە دەتوانێ خۆی لەگەڵ سیستەمی کۆمەڵایەتی و پەروەردەیی وڵاتی سویدا بگونجێنێ، شێرزاد نەک هەر ناتوانێ کارێکی وا بکات، بەڵکو رووبەڕووی سیستەمی ئەخلاقی و یاسایی ئەو وڵاتەش دەبێتەوە و ئەو کارانەی شێرزاد ئەنجامی دەدا (وەک رفاندنی کچەکەی) لە سیستەمی یاسایی سویدا نایاساییین. جگە لەم جیاوازییەش، هەڵاڵە مرۆڤێکی فرەتوێ و چەندلایەنەیە و تێگەیشتن لە زەینییەتی هەڵاڵە ئاسان نییە، کەچی لە بەرامبەردا شێرزاد کەسێکی ساکارە. هۆی باسنەکردنی دوکتۆر سەعید لە شێرزاد پێش ئەوەی بۆ نەبوونی زانیاری یان رەنگە رقی لە شێرزاد بگەڕێتەوە، بۆ ئەو راستییە داپۆشراوە دەگەڕێتەوە کە کەسایەتیی شێرزاد لە چاو هەڵاڵە ئەوەندە ناهێنێ رۆمانێکی لەسەر بنووسرێ. داوا لە خوێنەر دەکەم بە هەڵە لە من تێنەگات، چونکە منیش دەزانم چەندین بەرهەمی دانسقە و دوورودرێژ لە سەر کەسایەتییە خراپەکان نووسراون. مەبەستی من ئەوەیە کە شێرزاد لەوێوە کە کەسایەتییەکە هێندەی هەڵاڵە فرەلایەن و پێچدار نییە ناکرێ و ناشبێ رۆماننووس لە سەری زۆر بدوێ. لە ئەدەبدا ئەمە کەسایەتییە فرەلایەن و پێچاوپێچەکانن کە بە وردەکاریی زۆرترەوە دەپەروەرێندرێن. لە لایەکی ترەوە، ئەم دەقە تا شوێنەی پێوەندیی بە کەسایەتیی هەڵاڵەوە هەبێ دەقێکی کراوەیە. هەڵاڵە لەم رۆمانەدا بە شێوەیەکی ژیانئاسا پیشاندراوە. چەندین جار لە

ئەم رۆمانە وەک زۆر بەرهەمی تر نییە کە تێیاندا تەنیا ئەرکی خوێنەر گوێڕاگرتنە لە دەنگی گێرەوە یان کەڵکەڵە فەلسەفییە گشتی و جەماوەر پەسەندەکانی نووسەر

خۆمان دەپرسین ئایا بە راستی هەڵاڵە ژنێکی تەواو باشە یان هەڵەشی کردووە. ئایا هەڵاڵە بە راست حەزلێکەری دوکتۆر سەعید بوو کاتێ هێشتا ژنی شێرزاد بوو؟ من لە ژیانی واقیعیمدا هەڵاڵەکانم بینیوە؛ هەرچەندە هیچ کامیان لەوی تر ناچن و هەڵاڵەی ئەم رۆمانەش هەروایە و لەوان ناچێ، بەڵام خوێنەر هەست دەکات کە هەڵاڵە دەناسێتەوە. کەسایەتی پەروەراندن لەم رۆمانەدا بەهۆی گرنگیدانی نووسەر بە دەستەبەرکردنی روانگەیەکی دەروونناسانە بۆ کەسایەتییەکان و بەکارهێنانی چەندین هێمای جیاجیا بە شێوەیەکە کە خوێنەر پاش تەواکردنی رۆمانەکە هەست دەکا ئەو کەسایەتییەکانی بە تەواوی ناسیوە.

نموونەیەکی بەرچاوی تری ئەم جۆرە کەسایەتییانە لە کەسایەتیی مامۆستا کلۆڵدا دەبینینەوە. لەم بەشەی رۆمانەکەدا کەوتمەوە بیر رۆمانی دۆن کیشوت و هەروەها مامەڵەی کۆندرایی لەگەڵ خۆبەزلزانینی کەسایەتییەکان. گاڵتەکردن بە ئەقڵی خۆبەزلزان و خۆبەناوەندزان و لەخۆبایی، وەک باختین دەڵی، نەک هەر ئەرکی رۆمانە، بەڵکو هۆی سەرەکیی سەرهەڵدانی رۆمان وەکو ژانرێکی تازە بوو. نواندنەوەی کەسایەتیی مامۆستا کلۆڵ لە راستیدا رەخنەیە لە مامۆستا کلۆڵەکانی ئەدەبی کوردی، ئەوانەی وەختە بمرن بۆ چاوپێکەوتنێکی رۆژنامەوانی؛ کەچی هەر لەو کاتەشدا لەبەر نەفس نزمی و زەینیەتی سەرانسەر گرێ رەگی ملیان بۆ کچە رۆژنامەنووسێک دەردەپەڕێت. نووسەر بە روانینێکی وردەوە و لە رێگەی بەکارهێنانی زمانێکی پڕ لە ئیماژەوە وەکو دەروونناسێک هەوڵی داوە بە باشترین شێوە نەک هەر هەڵسوکەوت، بەڵکو ناخی کەسایەتیی مامۆستا کلۆڵمان بۆ دەربخات.

جگە لەو نموونانەی سەرەوە، ئەم رۆمانە هەوڵێکی سەرکەوتووە بۆ شیکردنەوەی لایەنە دیار و نادیارەکانی ژیانی کوردان لە هەندەران. زۆربەی هەرە زۆری کوردانی دانیشتووی هەندەران بە راستی لە هەندەران ناژین، بەڵکو وەکو هەڵاڵە دەڵێ لەوێ «کوردستانیکی بچوکیان» بۆ خۆیان خولقاندووە. زۆرینەی کوردانی دانیشتووی هەندەران، بە تایبەت ئەوانەی پاش تافی لاوی روویان کردووەتە هەندەران، بە راستی و بە کردە لە هەندەران ناژین و نایانەوێ و ناتوانن جۆرێکی تر لە ژیان تاقی بکەنەوە. لەم رۆمانەدا ئاڵۆزییەکانی ژیانی کەسێکی وەکو شێرزاد لە رێگەی ئاراستەکردنی روانینێکی دەروونناسانەوە بۆ شێرزاد و دەمارگرژی و کێشەکانی خراوەتە روو. شێرزاد تووشیاری نەخۆشییەکی دەروونی بووە، کە بەو پێیە نەک هەر ناتوانێ بە هیچ شێوەیەک خۆی لەگەڵ سیستەمی کۆمەڵایەتی و ئەخلاقیی ژیانی هەندەراندا بگونجێنێ، بەڵکو لێشی هەڵدێ و لەگەڵی ناکۆکە. نموونەیەکی هەرە بەرچاوی خۆدوورخستنەوە لە واقیعی ژیانی هەندەران بۆ شێرزاد و زۆربەی کوردانی دانیشتووی وڵاتە ئەورووپاییەکان ئەوەیە کە بەردەوام خەریکی قومارکردنن. قومارکردنی کوردانی دانیشتووی ئەورووپا چ لەم رۆمانەدا و چ لە واقیعدا ئەوەمان نیشاندەدا کە کوردانی هەندەران بە تەواوی لە وەهمێکدا دەژین کە قەت بەدی نایە. قومارکردنی کوردانی هەندەران قومارکردنی ئەوان پیشان دەدا کە لە سەر ماڵ و ژیان و گیانی خۆیان کردیان تا گەیشتنە رۆژئاوا. دروستکردنی کوردستانێکی بچوک لە سەرتاشخانەیەکدا لە

نووسەر لەم رۆمانەدا بە باشی ئاگای لەوەیە، کە خوێنەرەکانی چیدی چاوەڕوانی گێڕانەوەیەکی تەقلیدی ناکەن

ستۆکهۆڵم نموونەیەکی تری گەڕانەوە بۆ توخم و رەهەندەکانی ژیانی پێش هاتن یان هەڵاتنیانە بۆ هەندەران. گەرچی نووسەر هیچ کات راستەوخۆ لەم رۆمانەدا ئاماژە بۆ پرسی شوناس ناکات، بەڵام شوناس یەکێکە لە بنواتا سەرەکییەکانی ئەم رۆمانە. تەنها لە یەکێ لە دیالۆگەکاندا نەبێ کە باسی سویدی بوون و ئێرانیبوون و کوردبوون دەکرێ لە دیالۆگەکانی تردا باسی ئەم پرسە ناکرێ، بەڵام گرنگایەتیی ئەم پرسە لە زۆربەی دیالۆگ و کەڵکەڵە و کێشە زەینییەکاندا رەنگی داوەتەوە ئەویش بە شێوەیەک کە دەکرێ بڵێین ئەم رۆمانە لە بنەڕەتدا خەریکی نواندنەوەی ئەو گیروگرفتانەیە کە کێشەی نێوان لایەنەکانی شوناسی رابردوو و ئێستای کەسایەتییان خولقاندوونی. لەم رۆمانەدا دەرئەنجامەکانی پێبەندبوون بە بنەماکانی ئەو شوناسەی هەلومەرجی رابردووی کەسایەتییەکان سازی کردوون و ناکۆکیی نێوان ئەو بنەمایانە لەگەڵ دەرکەوتەکانی شوناسی ئێستایان لە رواڵەتی گێڕانەوەیەکی دراماتیکدا نیشاندراون.

ئەنجام

رۆمانی گرەوی بەختی هەڵاڵە نەک هەر بەرهەمێکی جیدی و پڕ لە وردەکارییە بەڵکو تەنانەت دەوری خوێنەریش لە رەوتی خوێندنەوەکەیدا بە جیدی وەرگیراوە. بڵاوبوونەوەی گرەوی بەختی هەڵاڵە قۆناغێکی تازە لە مێژووی رۆمانی کوردیدا تۆمار دەکات، ئەو قۆناغەی تێیدا خوێنەر بە شێوەیەکی جیدی مامەڵەی لەگەڵ دەکرێ، چونکە نووسەری رۆمانەکە نەک هەر پێکهاتە و لایەنەکانی تری بەرهەمەکەی بە شێوەیەکی یەکگرتوو، هاوچەشن و وردەکارانە داڕشتووە، بەڵکو لە پەروەراندنی کەسایەتییەکانیشدا هەم وەکو دەروونناسێک هەڵسوکەوت دەکات و هەم لە سۆنگەی شێوازناسییەکی ئەدەبییەوە زمان و لەحن و زەینییەتی کەسایەتییەکانمان زیاتر بۆ دەردەخات. خوێنەر لەم رۆمانەدا دەورێکی چالاک دەگێڕێ؛ ئەم رۆمانە وەک زۆر بەرهەمی تر نییە کە تێیاندا تەنیا ئەرکی خوێنەر گوێڕاگرتنە لە دەنگی گێڕەوە یان کەڵکەڵە فەلسەفییە گشتی و جەماوەرپەسەندەکانی نووسەر. لەم رۆمانەدا خوێنەر بە هەند وەرگیراوە و بە تەواوی دیارە عەتا نەهایی لە نووسینی ئەم رۆمانەدا بایەخ بۆ خوێنەری بەرهەمەکەی دادەنێ. خوێنەر پاش تەواوبوونی رەوتی خوێندنەوەی رۆمانەکە تازە بە تازە تووشی راچەڵەکین دەبێ بەهۆی ئاگاداربوونەوەی لەو وردەکارییە بنەماییانەی نووسەر ئەنجامی داون. پاشان لە قۆناغی دواییدا، خوێنەر بیر لە کۆمەڵێ وردەکاریی هونەریی دیکە دەکاتەوە وەک ناوی تەوساویی کەسایەتییەکان یان بە دیداریکردنەوەی دیمەنەکان. ئەم رۆمانە کۆیەکی درێژی رووداوەکان و وەسفەکان بۆ خوێنەر ناخاتە بەرچاو. نووسەر ئاگاداری کورتبێژیی ئەدیبانەو پێداویستییەکانی سەردەمە. نووسەر لەم رۆمانەدا بە باشی ئاگای لەوەیە کە خوێنەرەکانی چیدی چاوەڕوانی گێڕانەوەیەکی تەقلیدی ناکەن. هەربۆیە، ئەم بەرهەمە لە چەندین رێگەوە خەیاڵی داهێنەرانەی خوێنەر دەبزوێنێ و لە کۆتایی پرۆسەی خوێندنەوەکەشدا خوێنەر بەشێکە لە سیستەمی خولقێنەری مانا و بڕیاردان لەسەر کەسایەتییەکان، کێشە ناوەکی و دەرەکییەکانیان و دەرئەنجامی رووداوەکان.

بڵاوبوونەوەی گرەوی بەختی هەڵاڵە قۆناغێکی تازە لە مێژووی رۆمانی کوردیدا تۆمار دەکات، ئەو قۆناغەی تێیدا خوێنەر بە شێوەیەکی جیدی مامەڵەی لەگەڵ دەکرێ، چونکە نووسەری رۆمانەکە نەک هەر پێکهاتە و لایەنەکانی تری بەرهەمەکەی بە شێوەیەکی یەکگرتوو، هاوچەشن و وردەکارانە داڕشتووە، بەڵکو لە پەروەراندنی کەسایەتییەکانیشدا هەم وەکو دەروونناسێک هەڵسوکەوت دەکات و هەم لە سۆنگەی شێوازناسییەکی ئەدەبییەوە زمان و لەحن و زەینییەتی کەسایەتییەکانمان زیاتر بۆ دەردەخات